

od Varšave na severu do Kaira na jugu (štel se je za potomca knezov Celjskih – če ne zakonskega, pa izvenzakonskega!). Okoli legendarno vitalne Novačanove osebnosti so se spletale skozinskoz resnične zgodbe, v katerih so le posamezna dejstva včasih bila izmišljena (npr. o tem, kako je Maribor za Jugoslavijo oziroma Slovenijo dejansko rešil prav on – kar pod mizo! –; o tem, kako je bil pri vprašanju republike največji monarhist, pri problemu monarhije pa najhujši republikanec; ampak da se je v Pragi spoprijel in »dogovarjal na roko« celo z »najmočnejšim človekom na svetu«, z gromozanskim češkim silakom Frizstenskym iz cirkusa Kludsky – in to samo zato, ker se mu ta ni hotel umakniti s pločnika – ter da je iz velikega spopada izšel z neodločenim izidom in z gentlemanskim stiskom rok, je kajpada čista resnica!). Celje ima posebno srečo, da je njegov utrip po prvi svetovni vojni v svoj objektiv ujel imenitni fotograf Pelikan in tako izjemno kakovostnega slikovnega gradiva za ta čas ne manjka. Kdor ima v svojem grbu zvezde pač mora k zvezdam!

Ko bo avtor pripravil drugo izdajo svojega *Bisera na Savinji* – kajti do nje bo prej ali slej moralo priti –, naj odpravi par pravopisnih spodrsnjajev, okrajno sodišče na strani 12 pa naj popravi v ograjno. Morebiti bi bilo pametno dodati še karto mesta z nekdanjim in sedanjim poimenovanjem ulic, da bi se mogli tudi ljudje, ki niso iz Celja, lažje orientirati na podobah (iz) sedanosti prednikov. Sicer pa naj avtor tekst za božjo voljo pusti pri miru. Hkrati mu gre svetovati še tole: naj se nikar ne obremenjuje z mislimi tistih ne tako maloštevilnih in ne ravno nezgovornih ljudi, katerim njegova učinkovita in skozi številne objave razvidna delavnost ne da miru (zakaj zdi se, da Cvirnova podoba nekaternike noč in dan vznemirja kot kak Dapertutto). V nekem smislu je imel Kandid povsem prav, ko je zatrdil, da je treba obdelovati svoj vrt. Bolj ali manj dovtipno ukvarjanje z vsakodnevno življenjsko pragmatiko sodobnikov je vsekakor zunaj zgodovinarjevih strokovnih opravkov. S tem poslom se izven slovenske dežele ukvarjajo venticelli. Bralcev navsezadnje tudi prav nič ne zanima, kako dolgo se kdo s čim ukvarja, temveč zgolj, kako učinkovito mu to gre od rok. Sicer pa je že André Gide nekoč antološko lepo pojasnil: »Napadi, katerih tarča smo, dokazujejo, da smo napisali življenja polna dela. Napadajo me, torej sem. Veliko več dolgujem tistim, ki se vame obregujejo, kot tistim, ki me hvalijo. Veliko več dolgujem sovražnikom – kot prijateljem. (. . .) Ne bojte se biti ljudem zoprni ali si jih nakopati na glavo.«

Igor Grdina

Ondile čez Stari vrh; Bani. Zgodovina kraškega naselja skozi stare katastrske mape, listine in pričevanja, Trst : Slovensko kulturno društvo Grad – Bani, 1993. 188 strani.

Manjša vas Bani blizu Trsta je predmet raziskave knjige s kar malce nenavadnim naslovom *Ondile čez Stari vrh*. Tudi tokrat, kot že pri vrsti drugih tovrstnih publikacijah, je bilo slovensko kulturno društvo pobudnik predstavitve in objave gradiva, ki priča o domačih ljudeh, njihovi tradiciji in kulturi. V zadnjih letih je izšla vrsta publikacij, ki se med seboj razlikujejo po pristopu in vsebini, sestavljajo pa mozaik krajevne zgodovine o Slovencih, ki živijo v Italiji. Knjiga nam je dokaz, da tudi tako majhna vas kot so Bani, nudi dovolj gradiva za raziskavo o daljni in bližnji preteklosti Slovencev na Tržaškem.

V prostor in čas sta to lepo in strokovno zastavljeno publikacijo postavila dva uvodna članka. In sicer Ace Mermolja razmišlja o pomenu takih publikacij, Milan Pahor pa govori o visoki stopnji zamejskega zgodovinopisja.

O prvem naselju, ki ga najdemo že v srednjem veku, je našel sledi Samo Pahor. Domneva, da je imenski ustanovitelj Banov Matija Ban. Sledi tudi demografskemu razvoju te družine (v prilogi so podatki o družini Ban in njihovih rodbinskih zvezah 1619–1794). Škoda da obetajoči začetek sicer kratke razprave preide v drugem delu le v navajanje splošnih ugotovitev glede dejavnosti prebivalstva in arhitekture vasi.

Najstarejše zgodovine kraja se je lotil tudi Enrico Halupca, ki objavlja in komentira pravno listino škofa Dietamarisa iz leta 1139. Listina se je ohranila zaradi poznejših prepisov do danes. V njej se omenja kraj Licusel, dialektalna oblika imena Ligusello in avtor sklepa, da odgovarja kraju v neposredni bližini Banov.

O katastrskih mapah kot dragoceni dediščini preteklosti razmišlja Pavel Stranj. Zelo nazorno je opisal pojav katastrskih map, predstavil terezijanski, jožefinski in francisejski kataster ter poudaril njihov pomen pri proučevanju preteklosti posameznih krajev.

Marta Verginella podaja predvsem gospodarsko in demografsko podobo Banov v 19. stoletju. Zbrala je katastrske podatke iz leta 1829 in to dokaj statistično sliko Banov in tamkajšnje vaške skupnosti popestrila z listinami dveh družinskih arhivov ter tako razkrila dinamično in kompleksno sliko družinskega in vaškega življenja iz 19. in začetkov 20. stoletja.

Vpogled v banovsko vinogradniško dejavnost v desetletjih na prehodu iz 18. v 19. stoletje je podal Aleksej Kalc. Vinogradništvo je tudi v tej vasi kot drugje dopolnjevalo kmečko ekonomijo, ki je slonela predvsem na poljedelstvu in živinoreji. S pomočjo serije popisov vinskega pridelka, nastalih od srede 18. stoletja dalje, je avtor rekonstruiral banovsko vinsko proizvodnjo v letih 1780–1795 in potegnil nekaj zaključkov o pomenu in dejavnosti vinogradništva v okviru takratnega vaškega gospodarstva.

Pavle Merku je obdelal ob pomoči zvočnih zapisov, ki jih je zbrala Kristina Kovačič, banovske mikrotoponome, Pavle Vidau pa je obdelal hišna in družinska imena.

O kraški arhitekturi sta pisala Peter Furlan in Enrico Halupca. Peter Furlan je opozoril na različne elemente kraške urbanistične strukture naselja Bani in podal kronološki pregled nastanka kraške hiše, Enrico Halupca pa je opisal obnovo občinskega vodnjaka pri Badalučki, ki je potekala sredi 19. stoletja in je bila, če pogledamo dokumente iz Zgodovinskega arhiva tržaške občine, dolga in zapletena (1843–1850).

Članek Dušana Kalca (Kjer so regljale žabe) govori o kalih, njihovem pomenu in vlogi, ki ju potrjuje že stara ledinska imena. Avtor, ki je sam odrasel v sosednji vasi, je zelo slikovito opisal, čemu vse je nekdaj služil kal, ki so ga vzdrževali in skrbeli zanj, katerega namen pa je v današnjih časih popolnoma nepomemben, zato so jih v mnogih vaseh osušili in opustili.

Urednica zbornika Kristina Kovačič je v sestavku Spomini in podobe iz vaške preteklosti kronološko obdelala življenje na vasi s pomočjo starih slik, ki so skrbno komentirane, spoprijela pa se je tudi z lokalnim izrazoslovjem na osnovi osebnih pričevanj.

Knjiga je opremljena s fotografijami najstarejših listin, zemljevidov, hiš in drugih značilnih objektov, objavlja seznam parcel z ledinskimi imeni, slovar narečnih izrazov in drugih manj znanih besed, drži pa se tudi prakse tovrstnih publikacij zadnjih let, da je celotna prevedena v italijanščino. Takšna je odličen prispevek k poznavanju preteklosti nas samih, procesov rasti in upadanja neke ožje skupnosti kot delčka širše skupnosti nekega naroda.

Metka Gombač

Alojzij Novak, **Črniška kronika**. Gorica : Mohorjeva družba, 1992. 309 strani.

Sredi Vipavske doline leži po Kuceljem vas Črniče. Robert Musil je ime tega kraja vmestil v svetovno književnost. Med prvo svetovno vojno je bil v Črničah avstro-ogrski vojak, takrat je v svoj dnevnik zapisal nekaj utrinkov o vasi in vaščanih. Objava *Črniške kronike*, ki jo je v letih 1940–1965 pisal črniški dekan in kasneje (od leta 1944) stolni kanonik v Gorici Alojzij Novak, pa je seveda namenjena slovenski javnosti.

Alojzij Novak je bil rojen v Trnovem pri Ilirski Bistrici, konec leta 1914 je postal župnik in dekan v Črničah. Tu je služboval le kak mesec manj kot trideset let, od leta 1944 pa je do smrti živel v Gorici.

Dekan Novak je svojo službo v Črničah zasedel v vojnem času in začetek vojne v Posočju ga je spodbudil k odločitvi, da nadaljuje s pisanjem župnijske kronike, ki jo je pričel pisati njegov predhodnik dekan Ivan Murovec. To kroniko je pisal do leta 1933, potem pa se je po sedmih letih odločil, da s pisanjem župnijske kronike nadaljuje. Bil je čas druge svetovne vojne. Dekan Novak je umrl poleti leta 1967 v Gorici. Dve leti pred smrtjo je svoj zapis podaril dr. Kazimirju Humarju, ki je skupaj z dr. Rudolfom Klincom večkrat opozarjal na pomembnost Novakovih zapisov. Goriška Mohorjeva družba se je petindvajset let po Novakovi smrti odločila, da v okviru svojih koledarskih knjig za leto 1993 kot tretjo knjigo knjižne zbirke *Naše korenine* objavi Novakovo črniško kroniko za čas med drugo in po drugi svetovni vojni (1940–1965). Delo je pripravil za objavo Boris Mlakar, ki je poleg redakcijskega dela na Novakovem besedilu prispeval še opombe in Novakovo biografijo.

Prvi zapis v objavljeni črniški kroniki je z dne 31. maja 1940, ko je na svetu že divjala vojna. Novak je ves pod vtisom vojne, pod vtisom prerokovanja o grozotah, ki jih bo doživel svet (vaeh clamabit). Seveda pa je Novakovo zapisovanje, ki ni dnevniško, v prvi vrsti namenjeno krajevnim dogodkom, slikanju razmer v primorski vasi v mesecih pred napadom Italije na Jugoslavije. Novak je odločilen narodnjak, svojo zavednost je dokazoval od konca prve svetovne vojne pa tudi takrat, ko se je upiral italijanizaciji cerkve na Goriškem. Partizanski boj, o katerem prvič govori 2. maja 1942, je sprejemal z mnogimi pomisleki, prav zaradi komunistične partije. Podobno razmerje je imel do domobranstva zaradi povezav z Nemci. Novakovi zapisi so pravzaprav odličen primer in vir za razpravljanje o odnosih primorske duhovščine do partizanskega gibanja. V dosedanjih objavah je preveč poenostavljanj, saj so bile medvojne razmere preveč zapletene in je morala duhovščina uravnati svojo vlogo dušnega pastirja v odnosu do višje cerkvene oblasti, do fašizma, na katerega ideologijo ni pristajala, in do osvobodilnega boja, katerega temeljno izhodišče je morala že zaradi narodne zavesti podpirati.

Črniška kronika upodablja vso pestrost vojnih dni; še pred koncem vojne – 21. avgusta 1944 je zadnji vpis iz Črnič – se je njen pisec preselil v Gorico. Tu se seveda kronika konča, vendar s svojim pisanjem Novak nadaljuje. Prav marljivo opisuje dogodke po maju 1945, poleti 1945 postane urednik Slovenskega Primorca, časnika, ki je v opoziciji do narodnoosvobodilnega gibanja in njegovih poveljnih naslednikov. Zadnji vpis v črniško kroniko, ki pa to v resnici ni več, nosi datum 25. aprila 1965.

Boris Mlakar je uredniško delo opravil zgledno, tudi biografski zapis o Alojziju Novaku je zgleden primer, kako naj se pišejo podobni prikazi, ki sicer običajno vsebujejo preveliko mero stanovske solidarnosti. Urednik Mlakar povsem na mestu opozarja na še starejšo črniško kroniko (pisca Ivan Murovec in Alojzij Novak) in na potrebo, da se objavi.

Branko Marušič

Kulturni spomeniki in njihov pomen. Zbornik povzetkov raziskovalnih nalog osnovnošolcev. XXIV. srečanje mladih raziskovalcev zgodovine in I. srečanje mladih geologov. Ljubljana : Zveza prijateljev mladine Slovenije 1993. 130 strani. (Informacije ZPMS št. 3/1993).

Skupini zanesenjakov pri Zvezi prijateljev mladine Slovenije (ZPMS) gre zasluga, da raziskovalna dejavnost zgodovinskih krožkov na osnovnih šolah ni zamrla tudi po osamosvojitvi. S to dejavnostjo je začela ZPMS v šolskem letu 1968/69, ko je bila razpisana prva raziskovalna tema »Moj kraj v preteklosti«. Rezultati so bili predstavljeni prvič na srečanju mladih raziskovalcev na Ptujju leta 1969. Od takrat so ta srečanja vsako leto v drugem kraju. Vse do leta 1987 so izključno prevladovala teme iz NOB in poveljnega